

Green Belt – nejdelší systém biotopů v Evropě

Motto: „Hranice rozděluje – příroda spojuje.“

M. Bartoš, D. Kušová, F. Zemek, J. Těšitel: *Green Belt – the Longest Habitat System in Europe. Život. Prostr., Vol. 40, No. 5, p. 238 – 242, 2006.*

Along the former „iron curtain“ unique natural and cultural landscapes have been preserved. That is why the idea of the Green Belt – the longest biocorridor in Europe has born and it has been developed under the IUCN and follow-up projects. The overall aim of the INTERREG III B projects is the protection and sustainable development of the longest system of biotopes in Europe by sensitive valorisation of the natural and cultural heritage. This presumes to transform the former „death belt“ into a green „life-line“ connecting countries across the CADSES-area. The Green Belt idea wants to demonstrate how nature reserves in the densely populated Middle-Europe can be protected through a sensitive approach and at the same time it can contribute to economic development of the regions neighbouring the Green Belt. Furthermore, the project wants to foster the communication between people living in these regions.

Téměř každodenně jsme svědky úbytku zelených ploch ve svém okolí. Nové dopravní tepny, odstavné a parkovací plochy, rozsáhlá nákupní, výrobní a skladovací střediska, satelitní obytné zóny a přístupové komunikace se trvale a neúprosně zakusují do krajiny, často na úkor stávající zeleně. Na druhé straně máme stále více informací o jejich nezbytnosti pro udržitelný život na naší planetě. V ekonomicky vyspělých státech se dokonce čím dál častěji hovoří o novém trendu lidské migrace, tzv. amenitní migraci, která je vyvolána touhou určitých skupin populace žít v přírodě blízkém prostředí s malou hustotou osídlení. V České republice je tento fenomén nejvíce rozšířen v bývalém pohraničí (Bartoš, Kušová, 2005).

Green Belt – zelený pás

Termínem *Green Belt* (zelený pás) se v územním plánování označuje specificky využívané území. Jedná se většinou o plochy, které mají charakter území „divokého“ či blízkého přírodnímu. Rovněž to mohou být kulturní lesní porosty, případně zemědělská půda „záhumného“ charakteru. Do stejné kategorie lze zařadit i vegetaci, která má lineární charakter a prochází napříč obytnými, resp. urbanizovanými oblastmi. Posláním

i charakter těchto ploch se v jednotlivých územích či státech liší.

Myšlenka zelených pásů vznikla již ve třicátých letech minulého století ve Velké Británii, ale jako koncept využitelný v územním plánování a urbanizmu se prosadila až koncem sedmdesátých let. Ve Velké Británii bylo vymezeno celkem 14 území o celkové rozloze 16,716 km², které by měly zabránit nekontrolovatelnému růstu měst – metropolí. Ve Spojených státech amerických se více používá obecnější termín *green space* (zelený prostor), ve kterém může být zahrnuta i maloplošná městská zeleň, například městský park. Tento koncept se v současnosti neustále vyvíjí a dnes zahrnuje nejen *green spaces*, ale také *green structures* (zelené struktury), do nichž se započítává veškerá městská zeleň. Tato vegetace se považuje za důležitý aspekt při úvahách o udržitelném rozvoji v 21. století (Těšitel et al., 2001). To byl také jeden z důvodů, proč Evropská komise v rámci projektu COST Action C11 (*European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research*) nechala zpracovat případové studie z patnácti evropských zemí, které se zabývaly plánováním „zelených městských struktur“ (Hanousková et al., 2005). Ve volné krajině mohou zelené pásy tvořit síť biokoridorů, které jsou důležitým skladebním prvkem územního systému ekologické stability (ÚSES, zákon č. 114/1992 Sb.). Bio-

koridory nemusí umožňovat rozhodující části organismů trvalou existenci, avšak umožňují jejich migraci mezi jednotlivými biocentry, a tím vytvářejí z oddělených biocenter síť (Bouwma et al., 2002).

Od železné opony k evropské „linii života“

Tzv. železná opona představovala politickou, ideologickou, a zároveň i fyzickou bariéru rozdělující celý evropský kontinent (obr. na s. 240). Více než 40 let se táhla v linii od Barentsova až po Černé, resp. Jaderské moře. Drátěné i plechové ploty, elektrickým proudem nabitě dráty, minová pole, samostřílející zbraně, útoční psi i ozbrojená ostraha hranic – to vše tvořilo neprostupnou bariéru, která v případě vnitroněmecké hranice byla po právu nazývána linií smrti. V ostatních zemích ji vnímali obdobně – jako hranici, kde končil jeden a začínal jiný svět. Toto území bylo prakticky lidem nepřístupné a jeho využívání velmi extenzivní, ne-li žádné. Jediným, kdo díky existenci této hranice mohl získat, byla příroda v jejím bezprostředním okolí (obr. na s. 241).

Myšlenka chápat bývalý pás smrti jako pás života, vznikla v Německu brzy po pádu železné opony. Uvědomili si totiž, že území mezi vnitroněmeckou hranicí a tzv. Kolonnenweg (obslužní vojenskou silnicí), které je široké 50 – 200 m, může tvořit základní článek národní sítě biotopů. Již před pádem berlínské zdi a železné opony se prováděly přírodovědné průzkumy podél vnitroněmecké hranice, většinou jen ze západoněmecké strany. Výsledky z konce 70. let prokázaly bohatost rostlinných a živočišných druhů i celých biotopů. První mapování, které se uskutečnilo z popudu německé společnosti na ochranu přírody (*Bund Naturschutz*) r. 1976, bylo zaměřeno na výskyt ptáků (Beck, Frobels, 1981). Tato společnost uspořádala v prosinci 1989 velké setkání ochránců přírody ze západní i východní strany hranice, kde bylo koncipováno prohlášení vyzývající k záchraně unikátních biotopů vyskytujících se podél vnitroněmecké hranice. V něm použili již zavedený název zelený pás – *Grünes Band* (*Green Belt*). Zároveň se zde položil základ prvního společného projektu v oblasti ochrany přírody. Ekologické nevládní organizace a vlády jednotlivých spolkových zemí se dohodly, že bývalou „zemi nikoho“ budou chránit a ponechají ji přírodě. Toto území je specifické tím, že spojuje rozdílné typy fyzickogeografických celků, a tím i rozdílné typy biotopů. Mapování jednotlivých biotopů ukázalo, že z celkové délky 1 393 km zeleného pásu na německém území velkou část (60 %) tvoří vodní ekosystémy, různé typy lesních porostů, extenzivně využívané mezofilní louky, nevyužívané louky, úhory a vlhké, na druhy bohaté nivní louky. Zjistilo se také, že téměř polovinu pásu (48 %) tvoří vzácné a ohrožené biotopy (Engels et al., 1994)

Zelený pás prochází 22 evropskými zeměmi v celkové délce 8 500 km

a vyskytuje se v něm více než 600 druhů rostlin a živočichů uvedených v tzv. červeném seznamu. Zelený pás tak představuje šanci na vytvoření jedinečného biokoridoru spojujícího rovinaté přímořské oblasti Německa s pahorkatinami a lesnatými pohořími na jihovýchodě Bavorska.

Německá spolková vláda rozhodla, že neobhospodařované státní pozemky se použijí k ochraně přírody. Vzniklo tak 150 chráněných území a plánuje se 40 dalších. Na výkupu soukromých pozemků se podílí i Německá společnost na ochranu přírody.

Železná opona byla vnímána jako hranice, kde končil a začínal jiný svět.
Foto: M. Bartoš

skou kampaň na jeho záchranu. Myšlenka zachování tohoto území jako symbolu mezinárodní spolupráce v oblasti ochrany přírody a udržitelného rozvoje – *The European Green Belt* – byla na světě (www.greenbelteurope.org). Zelený pás prochází 22 evropskými zeměmi (obr. na s. 239) v celkové délce 8 500 km. Jeho šířka je značně proměnlivá, od desítek metrů až po několik kilometrů. Tvoří jej převážně lesy blízké přírodním, louky, mokřady, lada, úhory a extenzivně obhospodařovaná zemědělská půda i další biotopy. Z tohoto hlediska nemá v Evropě obdobu. Současně se však zde vyskytují území z pohledu ochrany přírody narušená až silně narušená, technogenní plochy a zemědělsky intenzivně využívaná půda. Propojení izolovaných přírodovědně hodnotných částí by mělo umožnit plynulé šíření rostlin a živočichů. To je hlavním cílem této evropské spolupráce.

Zelený pás jako symbol mezinárodní spolupráce

Obdobná situace nastala i v dalších zemích dotčených železnou oponou. Podél ní mohlo vznikat „divoké území“, které se dnes na mnoha místech stalo předmětem institucionální ochrany přírody. S trochou nadsázky by se však dalo říci, že doba hájení přírody jako celku skončila pádem této opony. Například již kolem 15 % území zeleného pásu v Německu degradovalo v důsledku intenzivního zemědělství, lesních plantáží, silnic a jiným způsobem. Nebezpečí degradace si uvědomila také IUCN, Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů, která r. 2004 iniciovala evrop-

Zelený pás v České republice

Zelený pás v České republice má kolem 800 km (9,5 % z jeho celkové délky). Rozprostírá se podél české hranice od Aše až po soutok Dyje s Moravou. Z hlediska ochrany spadá do kategorie zvláště chráněných území (národní parky a chráněné krajinné oblasti) 380 km, do přírodních parků pak 171 km. Zcela zvláštní kategorií je jedinečná krajina Lednicko-valtického areálu, která je zapsána v Seznamu světového dědictví. To znamená, že více než polovina území zeleného pásu v ČR je již institucionálně ošetřena (tab. 1). Mezi skutečné přírodní klenoty lze zahrnout rozsáhlé smíšené lesy v Českém lese, Modravská rašeliniště, jež představují tzv. ramsarskou lokalitu, soustavu lesů, mokřadů a rybníků Třeboňska; kaňon řeky Dyje; lužní lesy na soutoku Dyje a Moravy (Bláha, Bartos, 2004). Zelený pás v ČR narušují jednak dopravní koridory, které jej protínají, jednak je nesouvislý z důvodu existence velkých zemědělských pozemků v oblasti Domažlicka a na jihu Moravy mezi Znojmem a Břeclaví. Kolem mezinárodních dopravních koridorů, jako je dálnice A5 spojující Prahu s Bavorskem a mezinárodní silnice spojující Českou republiku s Rakouskem, vyrůstají velká nákupní, zábavná a obslužná centra, která pás též citelně narušují (obr. na s. 242). Biologickou hodnotu okolních biotopů snižuje výrazné světelné znečištění těchto lokalit.

Tab. 1. Přírodně cenná území podél Green Belt v České republice

Kategorie ochrany přírody a krajiny	Délka zeleného pásu [km]
Chráněná krajinná oblast (Český les, Šumava, Třeboňsko, Pálava)	250
Národní park (Šumava, Podyjí)	130
Přírodní park (Smrčiny, Vyšebrodsko, Novohradské Hory, Homolka-Vojšov, Česká Kanada)	171
Světové dědictví (Lednicko-valtický areál)	21

Cesty k naplnění vize Green Belt

Ideu zeleného pásu v současnosti naplňuje řada dílčích národních a mezinárodních projektů. Jedním z mezinárodních projektů je *Green Belt – nejdelší systém biotopů v Evropě*, který finančně podporuje Evropská unie v rámci projektů INTERREG IIIB CADSES (www.greenbelteurope.eu). Prostorově je zaměřen na tu část zeleného pásu, která prochází zeměmi zahrnutými do tzv. prostoru CADSES – Central, Adriatic, Danubian and Southeastern European Space. Projektem vymezená část má délku téměř 7 000 km a na řešení se podílí 17 partnerů z osmi zemí (Německo, Česko, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko, Bulharsko a Chorvatsko). Hlavní motto projektu je: „Hranice rozdělují – příroda spojuje“, neboť se zabývá přeměnou bývalého „pásu smrti“ tvořeného železnou oponou na zelenou „hranici“ života. Jeho cílem je zároveň pomoci rozvoji přeshraniční spolupráce mezi lidmi, které donedávna železná opona rozdělávala. Dalším posláním projektu je prezentace myšlenky, že ochrana přírody je součástí udržitelného rozvoje regionů. V průběhu let 2006 – 2008 bude zaměřen na následující aktivity:

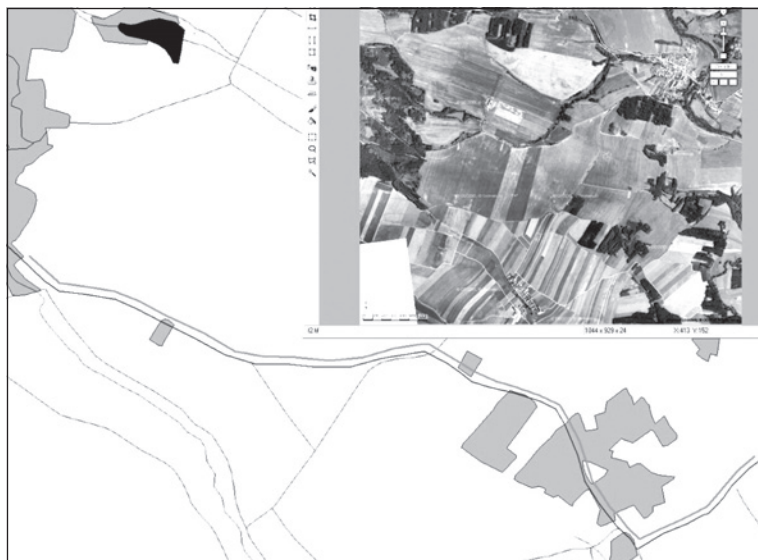
- Mapování kategorií využití území v bezprostřední blízkosti státní hranice (50 – 100 m z obou stran) s cílem identifikovat „slabá místa“ z hlediska ochrany přírody.
- Navržení systému ekologické dopravy přes i na zájmové území.
- Návrh rozvoje šetrných forem turismu a jejich marketing.
- Rozvoj přeshraniční spolupráce formou vzdělávacích projektů přispívajících k regionálnímu rozvoji.
- Návrh doporučení na institucionální ochranu zeleného pásu.

Projekt začal inventarizací současného stavu území zeleného pásu. Pro tento účel byla vytvořena společná metodika mapování. Vychází z vizuální interpretace ortorektifikovaných leteckých snímků (s prostorovým rozlišením 0,5 – 3 m) a terénního průzkumu. Základem klasifikačního systému jsou třídy CORINE, již dříve využívané pro klasifikaci území evropských zemí. Výsledky mapování jsou zaneseny do mapy 1: 25 000. Všechny informace (prostorové a atributy) se ve-

Příroda v místě bývalé železné opony. Foto: M. Bartoš

Upravená metodika CORINE slouží ke grafickému zachycení současného stavu zeleného pásu. Foto: M. Bartoš

dou ve formě vrstev GIS, což zaručuje jejich prostorově funkční analýzu i univerzální využití pro širokou škálu uživatelů. V rámci projektu se nyní rozvíjí i mezinárodní informační kampaň o problematice zeleného pásu, určená laické i odborné veřejnosti.

Práce vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu systémové biologie a ekologie AV ČR – AV0Z60870520 a za finanční podpory projektů EU INTERREG IIIB CADSES: GREEN BELT – Protection and valorisation of the longest habitat system in Europe a PANET – Protected area networks establishment and management of corridors, networks and cooperation. Na spolufinancování se zároveň podílí projekt GEF Conservation and sustainable use of biodiversity through sound tourism development in biosphere reserves in Central and Eastern Europe.

Literatura

- Bartoš, M., Kušová, D.: „Amenitní“ migrace jako specifická forma globální migrace obyvatel a její vliv na kvalitu života. *Život. Prostr.*, 39, 2005, 6, p. 315 – 318.
- Beck, P., Frobél, K.: *Letzter Zufluchtsort: Der Todesstreifen?* Vogelschutz, 1981, Heft 2.
- Bláha, J., Bartoš, J.: *Zelený pás – přírodní páteř Evropy*. Informační leták. Brno : Hnutí Duha, 2004, 4 s.
- Bouwma, I. M., Jongman, R. H. G., Butovsky, R. O. (eds.): *The Indicative Map of Pan-European Ecological Network – Technical Background Document*. (ECNC Technical Report Series) ECNC, Tilburg,

The Netherlands/Budapest, Hungary, 2002, 101 pp. + annexes.

- Engels, B., Heidrich, A., Nauber, J., Riecken, U., Schmauder, H., Ullrich, K. (eds.): *“Perspectives of the Green Belt” – Chances for a Ecological Network from the Barents Sea to the Adriatic?* Bonn : German Federal Agency for Nature Conservation, 2004, 102, 95 p.
- Hanousková, I., Boháč, J., Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J., Pykal, J., Hrušková, V., Míka, S.: *Green Structures of České Budějovice, Czech Republic*. In: Werguin, A. C. et al. (eds.): *Green Structure and Urban Planning*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2005, p. 122 – 131.
- Těšitel, J., Kušová, D., Bartoš, M.: *Biophilia as the Invariant in Human Thinking. a Case Study – the Town of Tábor*. *Landscape and Urban Planning*, 53, p. 29 – 36.

Ing. Michael Bartoš, CSc., michlba@usbe.cas.cz

PhDr. Drahomíra Kušová, draku@usbe.cas.cz

Mgr. Ing. František Zemek, fraze@usbe.cas.cz

Ing. Jan Těšitel, CSc., jante@usbe.cas.cz

Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice

Nákupní, zábavná a oblužná centra citelně narušují zelený pás. Foto: M. Bartoš

